

Joanna Frątczak-Müller*
Anita Łukowiak**

DIAGNOZA PARTYCYPACYJNA A REWITALIZACJA. PRZYPADEK GORZOWSKIEGO KWADRATU

Rewitalizacja jest długoletnim procesem prowadzonym we współpracy ze społecznością lokalną oraz na jej rzecz. Zakłada optymalne wykorzystanie jej zasobów oraz wzmocnienie lokalnych potencjałów. Stanowi również ważne narzędzie służące poprawie jakości i atrakcyjności środowiska lokalnego, a jej społeczny aspekt winien przynosić pozytywne efekty.

W tak rozumianym procesie szczególnie ważne jest zaangażowanie obywateli w planowanie i realizację wytyczonych zadań. Skutkuje to (1) poszukiwaniem rozwiązań dla wspólnych, lokalnych problemów, (2) poprzez uwzględnienie pomysłów i sugestii mieszkańców, (3) przy ich czynnym zaangażowaniu. Rozwiązaniem dającym możliwość wypełniania w ten sposób zdefiniowanych zadań jest zastosowanie diagnozy partycypacyjnej. Jeśli bowiem można zgodzić się z założeniem, że partycypacja społeczna jest stopniowalna, zastosowanie tego typu diagnozy daje możliwość osiągnięcia najwyższego poziomu uczestnictwa mieszkańców w prowadzeniu procesów zmian. Jakie są cele i zadania diagnozy partycypacyjnej? Jak powinna być przeprowadzona by jej wpływ na proces kształtowania przestrzeni był skuteczny? To podstawowe pytania przyjęte do analizy w tym artykule.

Celem artykułu jest prezentacja argumentów na rzecz tezy, że prowadzenie procesów rewitalizacji z wykorzystaniem technik partycypacyjnych

* **Joanna Frątczak-Müller** – doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie socjologia, Uniwersytet Zielonogórski; zainteresowania naukowe: polityka społeczna, ekonomia społeczna, rewitalizacja społeczna, socjologia rodziny, socjologia organizacji; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2283-0174>; e-mail: j.fratczak-muller@wpps.uz.zgora.pl

** **Anita Łukowiak** – magister nauk o rodzinie, doktorantka w zakresie socjologii, Uniwersytet Zielonogórski; zainteresowania naukowe: ekonomia społeczna, kapitał społeczny, rewitalizacja społeczna; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8966-2486>; e-mail: anita.lukowiak@gmail.com

zwiększa współpracę między interesariuszami procesu i jakość uzyskiwanych efektów prac. Jest to wynik dominacji ugodowej orientacji aktorów nad formami relacji wzajemnych, mających charakter konfliktowy. Wskazane relacje wypracowywane są podczas stałych styczności społecznych uczestników procesu oraz budowania zaufania i przekonania o stosowaniu choćby podstawowego poziomu sprawiedliwości proceduralnej.

Za podstawę prowadzonych rozważań przyjęliśmy realizowany w latach 2017-2018 proces rewitalizacji Placu Nieznanego Żołnierza w Gorzowie Wielkopolskim, nazywanego *Kwadratem*. *Kwadrat* został wpisany do Gminnego Programu Rewitalizacji Gorzów 2025+ jako jedno z ważnych przedsięwzięć. Artykuł wyjaśnia kluczowe terminy, jak diagnoza partycypacyjna, rewitalizacja, partycypacja społeczna oraz przedstawia główne etapy opracowania i realizacji Gminnego Programu Rewitalizacji Gorzów 2025+. Następnie scharakteryzuje proces rewitalizacji *Kwadratu* jako wzorcowej przestrzeni miejskiej, powstałej przy wykorzystaniu technik diagnozy partycypacyjnej. Artykuł kończą wnioski z analiz, w których poszukujemy czynników i barier realizacji uspołecznionych procesów rewitalizacji, dających możliwości wykorzystywania zasobów społecznych i technik partycypacyjnych odpowiednich do skali wyzwań realizowanych procesów zmian.

O rewitalizacji i diagnozie partycypacyjnej krótko

Jednym z istotnych czynników kształtujących nowoczesne społeczeństwo obywatelskie jest psychologiczna transformacja w sposobie, w jaki mieszkańcy zaczynają postrzegać rolę wspólnoty w dostarczaniu usług, które wcześniej leżały w zakresie działania jednostek centralnych, również w wymiarze lokalnym (Cohen, Arato 1994; Shils 1994). Dziś aktorzy społeczni podejmują się wielu zadań, które wcześniej były zarezerwowane dla instytucji rządowych, na przykład w szeroko pojętej sferze społecznej lub gospodarczej. Co więcej reprezentowane przez nich organizacje zajmują się ważnymi dla społeczności lokalnej analizami prawnymi, naukowymi, technicznymi czy też politycznymi (Schimanek 2015). Wspomniane działania są podstawą prowadzenia procesów rewitalizacji rozumianej jako kompleksowy proces wyrowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, poprzez działania zintegrowane na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki a skoncentrowane terytorialnie i prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnych programów (*Ustawa...* 2015). Proces ten obejmuje swymi działaniami przede wszystkim problemy w sferze społecznej oraz gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej (Brown, Kristiansen 2009). Jego interesariusze to osoby, które programowana zmiana dotyka w mniej lub bardziej bezpośredni sposób. Do tej kategorii

należą zarówno przedstawiciele władz publicznych, organizacje pozarządowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą na obszarze gminy, ale również mieszkańcy gminy, a w szczególności mieszkańcy obszaru rewitalizacji oraz podmioty zarządzające nieruchomościami na jego terenie (Bazuń, Kwiatkowski 2017).

Ograniczeniu negatywnych zjawisk społecznych sprzyja podejmowanie działań skutkujących usuwaniem dysfunkcji systemu społecznego, ograniczających występowanie patologii społecznych, zwiększających aktywizację zawodową, a tym samym przeciwdziałających wykluczeniu społecznemu (Pazder 2008). Na obszarze, na którym występuje kumulacja negatywnych zjawisk społecznych zwykle obserwuje się degradację przestrzeni. O tyle, o ile można, w zależności od wielkości budżetu gminy, zmodernizować lub zbudować od początku elementy infrastruktury, o tyle trudno zmienić mentalność osób zamieszkujących tereny poddawane rewitalizacji. W wyniku tego, działania związane z rewitalizacją muszą stanowić proces ciągły, długotrwały oraz uwzględniający partycypację społeczną na każdym etapie programowania zmian. Ich efektem powinien być szczególnie związek emocjonalny uczestników działań z przestrzenią. Realizacja tej zasady jest jednocześnie odpowiedzią na jeden z podstawowych problemów obszarów zdegradowanych – bierność społeczną ich mieszkańców. Uwarunkowania prawnoustrojowe, społeczne i kulturowe stanowią niekwestionowane filary w budowie społeczeństwa obywatelskiego, istotna jest również powszechna gotowość do uczestnictwa w życiu publicznym wraz z poczuciem współodpowiedzialności za skutki podejmowanych decyzji, której zazwyczaj w obszarach rewitalizacji brak. W takim rozumieniu o partycypacji społecznej możemy mówić jako o instrumencie, którym posługują się władze, włączając mieszkańców w proces podejmowania decyzji (Pietraszko-Furmanek 2012; ECPM 2001).

Podstawowym warunkiem skutecznej partycypacji jest przygotowanie wszystkich partnerów do prowadzenia dialogu. Obie strony dialogu powinny być wyposażone w rzetelną wiedzę dotyczącą treści sprawy. Obywatele nie powinni swoich sądów opierać na intuicji. Władze aby podjąć słuszne decyzje, powinny w zamian zapoznawać się z wieloma, często różnymi propozycjami mieszkańców. Nie bez znaczenia jest również umiejętność zawierania kompromisów i zaufanie do otoczenia (Schimanek 2015; Pietraszko-Furmanek 2012). Drabina partycypacji społecznej składa się z trzech głównych kategorii form dialogu obywatelskiego: informowania, konsultowania oraz współdecydowania. Kategorie te w zależności od sytuacji wzajemnie się przenikają (Baccaro, Simoni 2007; Osiatyński 1996).

Do form dialogu obywatelskiego uwzględniającego dwustronną wymianę informacji, stanowiącą o jego istocie, zaliczyć można spotkania informacyjne dla mieszkańców, wspólne zespoły robocze, czaty internetowe, ale także skargi i wnioski obywateli, do których władza musi się ustosunkować (Schimanek 2015). Mniej popularną formą, choć bardzo skuteczną we włączaniu społeczności lokalnej w prowadzenie procesów zmian w przestrzeni publicznej jest stosowanie diagnoz partycypacyjnych.

Powstanie idei badań partycypacyjnych jest wynikiem realizacji założenia o potrzebie możliwie szerokiego udziału mieszkańców w procesie badawczym. Założenie to zrealizuje się zazwyczaj na trzy sposoby. Po pierwsze, grono mieszkańców powinno mieć istotny wpływ na koncepcję i przebieg badań. Po drugie, badania powinny być prowadzone przez osoby mieszkające na co dzień na terenie gminy/miasta (po uprzednim ich przygotowaniu do tego zadania podczas cyklu szkoleń). Po trzecie, stosowane metody badawcze powinny zakładać podmiotowy udział badanych, np. wywiady kawiarniane, wywiady indywidualne z mieszkańcami, spacerki badawcze, warsztaty eksperckie, warsztaty charette. Daje to możliwość tworzenia szczególnej sytuacji wnoszenia własnego, twórczego wkładu do oceny poszczególnych aspektów życia w gminie/mieście i do tworzenia koncepcji oczekiwanych zmian. Zadaniem tak skonstruowanego procesu jest zwiększenie stopnia identyfikacji mieszkańców z planowanymi działaniami rewitalizacyjnymi oraz motywacji do aktywnego uczestnictwa w tworzeniu strategii i w samym procesie rewitalizacji. Podczas realizacji tego typu diagnoz przyjmuje się, że mieszkańcy dysponują na tyle szeroką wiedzą na temat badanej przestrzeni, że ułatwi im to prowadzenie badań i docieranie do osób i środowisk trudno dostępnych dla badaczy zewnętrznych. Dodatkowym atutem takich badań jest realizacja zadań edukacyjnych. W ich wyniku uczestnicy procesu zdobywają wiedzę i doświadczenia, które będą mogły być wykorzystywane w innych badaniach lokalnych. Diagnozy partycypacyjne oddziałują w ten sposób na budowanie kapitału intelektualnego, organizacyjnego i społecznego. Dodatkowym atutem tego podejścia jest pogłębiony i wieloaspektowy charakter prowadzonych analiz. Polega on na wzajemnym uzupełnianiu się stosowanych, zróżnicowanych metod i technik badawczych.

Gminny Program Rewitalizacji Gorzów 2025+ początkiem rewitalizacji

Degradacja dotyczy ważnej części terenów zurbanizowanych polskich miast. Miasta z enklawami biedy i wykluczenia, o substandardowych warunkach życia, nie mają szans być konkurencyjnymi, a ich potencjały pozostają niewykorzystane. Czynnikiem degradacji są najczęściej negatywne zjawiska

społeczno-gospodarcze. Skutkują one segregacją społeczną i dziedziczeniem biedy. Powodują także niekorzystne zmiany infrastrukturalno-przestrzenne, występujące najczęściej w historycznych śródmieściach, jak dekapitalizacja tkanki miejskiej czy ułomna struktura urbanistyczna. Gorzów Wielkopolski nie jest tu wyjątkiem. Jego centrum przeżywa kryzys. Występuje w nim koncentracja negatywnych zjawisk społecznych o charakterze sprzężeń zwrotnych oraz ułomna i zdegradowana struktura urbanistyczna historycznych części miasta, będąca ich tłem. Charakterystyczne dla ścisłego centrum jest pozbawienie go funkcji rekreacyjnych na rzecz usługowych, związanych z finansami (banki, kantory) oraz za zakresu ochrony zdrowia (np. apteki). Wskutek tego typu analiz 29 czerwca 2016 r. na wniosek Prezydenta Miasta Rada Miasta Gorzowa Wielkopolskiego wyznaczyła obszar rewitalizacji uchwałą Nr XXVIII/367/2016. Dało to tym samym początek strategicznemu procesowi przezwyciężenia kryzysu na wskazanym terenie. Formalnie prace nad dokumentem zainicjowano kolejną uchwałą Rady Miasta Gorzowa Nr XXXII/389/2016 z dnia 31 sierpnia 2016 r. o przystąpieniu do sporządzania Gminnego Programu Rewitalizacji. Za najważniejsze z wyzwań uznano: odzyskanie poczucia sprawczości i odbudowanie spójności społecznej, dostarczenie bodźców rozwojowych lokalnej gospodarce, poprawę ładu funkcjonalno-przestrzennego i technicznych warunków życia. Powyższe zadania zostały ujęte w sposób spójny i komplementarny w Gminnym Programie Rewitalizacji Gorzów 2025+ (dalej GPR), który przyjęty został uchwałą Rady Miasta Nr XXXVI/445/2016 z dnia 13 grudnia 2016 r., a 15 grudnia 2016 r. Zarząd Województwa Lubuskiego wpisał program do wykazu programów rewitalizacji nr 154/2061/16, dzięki czemu miasto mogło ubiegać się o środki finansowe z konkursów na Zintegrowane Inwestycje Terytorialne przeznaczone na rewitalizację.

Program rewitalizacji definiuje cztery, podporządkowane misji, cele strategiczne: (1) odbudować w Gorzowie spójność społeczną, (2) ożywić gospodarczo obszar rewitalizacji, (3) poprawić jakość obszarów zamieszkania, (4) odbudować ład przestrzenny w centrum miasta (GPR 2016).

Według sprawozdania z wykonania GPR za rok 2017, na lata 2017-2019 przypada pierwszy okres pełnej jego funkcjonalności (*Sprawozdanie...* 2018). Zadania zrealizowane w roku 2017 zostały podzielone na cztery kategorie: (1) społeczno-gospodarcze – 8 zadań, (2) techniczne – 12, (3) przestrzenno-funkcjonalne – 9, (4) środowiskowe – 0. Zadań zrealizowanych w pełni było dwa. Pierwsze dotyczyło implementacji programu edukacyjnego „Unijne przedszkolaki w Gorzowie”, drugie było związane z realizacją rewitalizacji *Kwadratu*. Pozostałe z przedsięwzięć miały różny stopień zaawansowania (od 10 do 75%).

***Kwadrat* wzorcową miejską przestrzenią rekreacyjną**

Kwadrat to Plac Nieznanego Żołnierza położony w Nowym Mieście między ulicami: Chrobrego, 30. Stycznia, Dąbrowskiego oraz Krzywoustego. Dominuje na nim zabytkowa zabudowa z XIX i XX wieku. Jego układ urbanistyczny został wpisany do rejestru zabytków. W 1945 roku, w ramach wykarczowania okopów przeciwlotniczych na placu dokonano licznych pochówków żołnierzy Armii Radzieckiej. Skutkiem tego w latach 1945-1952 było wytyczenie na nim cmentarza wojennego nazywanego również Placem Poległych, którego głównym elementem był pomnik Wdzięczności z gwiazdą (1946). W roku 1952, w wyniku przeniesienia mogił na nowy cmentarz wojenny przy ul. Walczaka, przywrócono dawne funkcje *Kwadratu*. W ich miejsce ponownie wytyczono aleje spacerowe. Pomnik Wdzięczności został usunięty w 1978 r. i zastąpiony pomnikiem 2. Armii Wojska Polskiego. W 2008 r. pojawiła się koncepcja ustawienia pomnika marszałka Józefa Piłsudskiego w miejscu obecnego monumentu wojskowego. Nie doszło jednak do realizacji tego pomysłu (*Multimedialna Encyklopedia...* 2011). W roku 2017 podjęto się rewitalizacji *Kwadratu*.

Realizacja odnowy *Kwadratu* odpowiada ostatniemu celowi głównemu GPR – cel szczegółowy 4.1.2. *Tworzyć z udziałem mieszkańców wzorcowe publiczne przestrzenie spotkań i rekreacji w podobszarach rewitalizacji*. Jego rewitalizacja została sfinansowana z udziałem funduszy unijnych, ujętych w Zintegrowanych Inwestycjach Terytorialnych dla Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego.

Gminny Program Rewitalizacji Gorzów 2025+ w Przedsięwzięciu Rewitalizacyjnym nr 15 określa wytyczne dla *Kwadratu* – wzorcowej miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, jako (1) procesu projektowania i aranżacji Placu Nieznanego Żołnierza (*Kwadratu*) z udziałem mieszkańców, (2) zabezpieczenia najwyższej jakości wykonania projektu. Wartość przedsięwzięcia oszacowano na 5 882 352,94 zł. Jego realizacja wynikała ze sfinansowanych w poprzednim okresie projektów miękkich. W ramach wypełniania zadań związanych z zaprogramowanymi zmianami infrastrukturalnymi zaplanowano przeprowadzenie diagnozy partycypacyjnej. Uznano ją za odpowiednie narzędzie partycypacji społecznej mieszkańców, dające możliwość wspólnego i świadomego artykułowania potrzeb, realizacji i obrony interesów (również aspiracji) wszystkich kategorii interesariuszy. Zamierzeniem liderów procesu było animowanie uczestnictwa mieszkańców w projekcie, prowadzenie dyskusji jego dotyczących oraz budowanie poczucia odpowiedzialności za zmiany. Rewitalizacja *Kwadratu* została zwięźle opisana w zbiorze esejów na temat kształtowania przestrzeni miejskiej w Polsce jako przykład dobrej praktyki. Autorzy opracowania doceniają nowatorski charakter podjętych

działań, szczególne zaangażowanie urzędników i mieszkańców oraz włączenie do procesu partycypacyjnego planowania ludności romskiej zamieszkującej okolicę (Gil-Piątek, Grunt-Mejer 2018, s. 75-76).

Do ogłoszonego przez Prezydenta Miasta Gorzowa Wlkp. przetargu na koncepcję zagospodarowania *Kwadratu* stanęła jedna firma. Było to Pronobis Studio z Bytomia. Jego zadaniem było opracowanie diagnozy, której celami były: (1) określenie sposobów i zasad dotychczasowego wykorzystywania projektowanej przestrzeni publicznej, (2) optymalizacja zastosowanych rozwiązań w projekcie architektonicznym poprzez prowadzenie dialogu społecznego z mieszkańcami i użytkownikami przestrzeni. Dokonano tego przy zastosowaniu technik diagnozy partycypacyjnej, tj. otwartych i zamkniętych warsztatów dla różnych interesariuszy, spacerów badawczych, spotkań informacyjnych, wywiadów kawiarnianych, warsztatów planistycznych w przestrzeni będącej przedmiotem projektu. Diagnozę prowadzono od 8 września do 8 października 2016 r. Poniższa tabela prezentuje zastosowane w niej techniki i liczbę ich uczestników.

Tabela 1

Konsultacje społeczne

Działanie	Data	Liczba uczestników	Cel spotkania
Informacyjne spotkanie warsztatowe	29.08.2016	28	Prezentacja m.in. harmonogramu działań, metody działań projektanckich oraz dyskusja na temat historii miasta i tożsamości mieszkańców, celem wykorzystania zebranych informacji w projektowaniu przestrzeni publicznej.
Spacery badawcze połączone w cykle ze względu na porę dnia, trasę (trzy różne), kategorię uczestników	30.08.2016	70	Diagnoza barier i problemów przestrzennych zauważanych przez mieszkańców i użytkowników, promocja spotkań warsztatowych, a także grupowe badanie interesariuszy.

Spotkanie warsztatowe fokusowe dedykowane czterem kategoriom uczestników: przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, urzędnicy, radni – praca w grupach nad założeniami projektowymi i na makiecie	01.09.2016	14	Sieciowanie dotychczasowych inicjatorów zmian, wypracowanie wspólnej wizji zmiany, ustalenie priorytetów i zadań dodatkowych w aranżacji przestrzeni centralnej, określenie wartości tożsamościowych Gorzowa, ustalenie priorytetów projektowych, określenie kategorii interesariuszy bezpośrednio wpływających na zarządzanie przestrzenią i bezpośrednio użytkujących deptak i plac.
Otwarte spotkanie warsztatowe – praca na makietach	02.09.2016	22	Wypracowanie z mieszkańcami idei placu i ulicy, zaprojektowanie atrakcji przestrzeni stałych i tymczasowych, projektowanie prototypu „parkletu”. Analiza założeń wypracowanych podczas poprzednich warsztatów
Warsztatowe spotkanie plenerowe (restauracja Dobra Karma, znajdująca się przy <i>Kwadracie</i>)	03.09.2016	60	Wypracowanie z mieszkańcami idei placu i ulicy. Analiza założeń wypracowanych podczas poprzednich warsztatów
Wywiady kawiarniane (Klub Kultury Jedynka ul. Chrobrego)	21.09.2016	brak danych	Dyskusja i dyżur dla mieszkańców, możliwość zgłaszania uwag i postulatów dot. rewitalizacji <i>Kwadratu</i> .

Źródło: opracowanie własne.

W diagnozie łącznie udział wzięły 194 osoby, reprezentujące następujące kategorie interesariuszy: mieszkańcy, urzędnicy, osoby pracujące w pobliżu, prowadzący działalność gospodarczą, zarządcy budynków, społecznicy, radni, uczniowie i studenci, nauczyciele, organizacje pozarządowe, dzieci. Jej przeprowadzenie w prezentowanej formie pozwoliło na włączenie lokalnej społeczności oraz innych użytkowników *Kwadratu* w opracowanie rozwiązań infrastrukturalnych i społecznych dotyczących placu, ale również wskazało na dużą wagę konsultacji społecznych w rozpatrywaniu zagadnień rewitalizacji. Mieszkańcy świadomie oceniali swoje potrzeby i oczekiwania związane z rozwojem i rewitalizacją *Kwadratu*, a efektem tych spotkań było sformułowanie problemów, ustalenie ich hierarchii oraz uzyskanie konsen-

susu w sprawie sposobu ich rozwiązywania. Główną potrzebą zdefiniowaną w trakcie badań było przekonanie uczestników o deficycie wysokiej jakości przestrzeni publicznych w Gorzowie, związanych z odpoczynkiem i rekreacją. Rekomendacje diagnozy wskazywały na konieczność zachowania ówczesnego potencjału powierzchni biologicznie czynnej placu, z możliwością jej rozszerzenia. Odnosiły się także do uzupełnienia jej o wysokiej jakości infrastrukturę parkową (urządzenia rekreacyjne i trasy na terenach zieleni), mające zintensyfikować użytkowanie *Kwadratu* przez mieszkańców. Owa intensyfikacja wykorzystywania placu miała być wspierana przez zaplanowany cykl wydarzeń kulturalnych/rekreacyjnych. Wysoka jakość aranżacji terenu i optymalność zastosowanych rozwiązań powinny zostać zapewnione przez monitorowanie skutków prowadzonych rozwiązań (ocena sposobu wykorzystywania przestrzeni, popularność jej elementów, liczba użytkowników). Na jego podstawie miały być corocznie wyciągane wnioski, a w razie konieczności wprowadzane zmiany w działaniach animacyjnych lub aranżacji placu.

Inwestycję w *Kwadracie* rozpoczęto w czerwcu 2017 r. Pierwotnie prace miały zakończyć się do 10 listopada 2017 r., jednak wykonawca napotkał na kilka przeszkód, które nie pozwoliły na dochowanie tego terminu. Pierwszą z nich było odkrycie poniemieckiego schronu przeciwlotniczego, gdzie robotnicy natknęli się na fragmenty łusek, stojak na miski, pędzel do golenia a także coś, co wyglądało na detonator lub baterię zasilającą. Kolejna przerwa w pracach budowlanych spowodowana była znalezieniem szczątków ludzkich, prawdopodobnie żołnierza. Odbiór inwestycji i oficjalne otwarcie nastąpiło 22 lutego 2018 r. Inwestycja finansowana była w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych oraz budżetu Miasta Gorzowa Wlkp., a jej całkowity koszt wyniósł 5 944 959 zł. Za wykonanie prac budowlanych odpowiadała firma Stanisław Cap z Międzyrzecza.

Odnowiony *Kwadrat* stał się nie tylko miejscem atrakcyjnym dla spędzania wolnego czasu, ale i dumą i ozdobą tej części miasta. W centralnej części placu usytuowano fontannę – szczególnie oczekiwaną przez mieszkańców, podesty rekreacyjne oraz plac zabaw dla dzieci z linarium i trampolinami. Na *Kwadracie* znalazła się również strefa odpoczynku z 12-stoma stolikami do gier planszowych oraz 16 wielopoziomowych siedzisk i 175 nowych ławek. Przebudowano alejki, pojawiły się stojaki rowerowe, nowe oświetlenie i nowe kosze na śmieci. Remontu doczekała się także zabytkowa toaleta. Znalazły się tam również miejsca na plenerowe wydarzenia kulturalne. Obecnie w okolicy *Kwadratu* znajduje się jedna cukiernia, restauracja i naleśnikarnia). Powrót innych przedsiębiorców należałoby jeszcze wspierać. Mieszkańcy są zadowoleni z zastosowanych rozwiązań, krytycznym ocenom podlega jedynie zbyt duże natężenie oświetlenia nocą, zaburzające potrzebę zaciem-

nienia mieszkań (informacje zebrane w wyniku nieformalnych kontaktów z mieszkańcami jednej z autorek). Od momentu otwarcia zrewitalizowanego *Kwadratu* zorganizowanych zostało kilka koncertów i happeningów a także większych imprez, m.in. Wigilia do Kwadratu (grudzień 2017), Kwadratowe Jaja (kwiecień 2018) czy Majówka na Kwadracie z okazji uchwalenia Konstytucji 3 Maja (maj 2018). Jest to również miejsce, w którym na co dzień przebywa sporo dzieci korzystających z infrastruktury rekreacyjnej, czy jeżdżących na rolkach, a upalne dni oblegana jest przez nie fontanna.

Zakończenie

Celem artykułu była prezentacja technik diagnozy partycypacyjnej jako korzystnych dla prowadzonych w Polsce procesów rewitalizacji. Wykorzystanie wiedzy i doświadczenia mieszkańców w badaniu problemów, potencjałów i zasobów obszarów zdegradowanych daje możliwość osiągnięcia wysokiego poziomu uczestnictwa mieszkańców w kształtowaniu procesów zmian. Zachodzi tu bowiem zjawisko dobrowolnej wymiany opinii, informacji czy ustaleń dotyczących celów, instrumentów i strategii wdrażania planowanych zadań. Istotą tego typu dialogu obywatelskiego jest stanowienie forum dla reprezentacji interesów między poszczególnymi jego uczestnikami, w tym między partnerami społecznymi (organizacje pozarządowe, społeczne), a odpowiednimi organami władzy publicznej (Piertaszko-Furmanek 2012).

Historia rewitalizacji gorzowskiego *Kwadratu* może posłużyć jako wzór kompleksowej pracy z miejscową społecznością. Bez mieszkańców, tak naprawdę, nie byłoby jej. Poprawiła się jakość ich życia, a rewitalizowany plac stał się ważnym miejscem integracji i wypoczynku nie tylko dzieci, ale i osób dorosłych. Zastosowanie wskazanych technik partycypacyjnych w prowadzonym procesie rewitalizacji zwiększyło współpracę między interesariuszami procesu i jakość uzyskiwanych efektów prac. Częstotliwość stosowanych przedsięwzięć sprzyjała budowaniu zaufania między jego interesariuszami. Właśnie tę otwartość liderów procesu na dialog z mieszkańcami oraz wielość, zróżnicowanie i częstość podejmowanych wspólnie działań uznajemy za główne czynniki rewitalizacji. Do głównych barier dla jej prowadzenia zaliczyć można (1) słabą instytucjonalizację tego typu zbiorowych działań (rzadkość stosowania takich rozwiązań, brak wypracowanych dobrych wzorców możliwych do powielania) oraz (2) mały potencjał (wiedza, umiejętności, doświadczenie, poziom zaangażowania) wszystkich jego aktorów. Trzecią możliwie, że najistotniejszą barierą jest małe zainteresowanie mieszkańców podejmowaniem wspólnych decyzji dotyczących wyglądu przestrzeni publicznej.

Partycypacja obywatelska jest ważnym czynnikiem planowania rozwoju i rewitalizacji obszarów zdegradowanych. Wymaga włączenia i zaangażowania społeczności lokalnej w sprawy przyszłości jej lokalnego środowiska, umożliwiając aktywne uczestniczenie w kształtowaniu ich bezpośredniego środowiska życia. To działanie partnerskie, w które zaangażowani są przede wszystkim mieszkańcy, ale i instytucje i organizacje społeczne z obszaru rewitalizowanego, sektor prywatny i publiczny oraz specjaliści, m.in. urbaniści i architekci, co pozwala działać wieloaspektowo i wielopłaszczyznowo. Bez takiej aktywności oraz zaangażowania nie byłoby zmian odpowiednich do miejscowych potrzeb. Rewitalizacja gorzowskiego *Kwadratu* jest przykładem tego typu współpracy międzysektorowej, a jej społeczny wymiar, miejmy nadzieję, będzie przynosił dobre efekty.

Literatura

- BACCARO L., SIMONI M. (2008), Policy Concentration in Europe, „Comparative Political Studies”, 41(10), https://www.researchgate.net/publication/228620615_Policy_Concentration_in_Europe [data dostępu: 23.12.2018].
- BAZUŃ D., KWIATKOWSKI M. (RED.) (2017), Rewitalizacja. Podejście partycypacyjne, Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- BROWN A., KRISTIANSEN A. (2009), Urban policies and the right to the city. Rights, responsibilities and citizenship, „MOST 2. Management of Social Transformations”, nr 3.
- COHEN J., ARATO A. (1994), Civil Society and Political Theory, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- ECPM (2001), Engaging Citizens in Policy-making, OECD Public Management Policy Brief No.10.
- GILL-PIĄTEK H., GRUNT-MEJER J. (2018), Krótkie historie rewitalizacyjne, w: Mazur H. red. (2018), Miasto na plus. Eseje o polskich przestrzeniach miejskich, wyd. Wysoki Zamek, Kraków.
- GPR (2016), Gminny Program Rewitalizacji GORZÓW 2025+.
- MULTIMEDIALNA Encyklopedia Gorzowa Wielkopolskiego (2011), https://encyklopedia.wimbp.gorzow.pl/p/plac_nieznanego_zolnierza/plac_nieznanego_zolnierza.html [data dostępu: 17.07.2018].

- OSIATYŃSKI W., Społeczeństwo otwarte według Poppera, „Wiedza i Życie”, 1996, nr 6.
- PAZDER D. (2008), Rewitalizacja śródmiejskich przestrzeni kulturowych jako czynnik wzrostu atrakcyjności miasta: badania średniej wielkości miast Wielkopolski, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań.
- PIETRASZKO-FURMANEK I. (2012), Partycypacja społeczna w środowisku lokalnym, AFM, Kraków.
- SCHIMANEK T. (2015), Partycypacja obywatelska w społeczności lokalnej, FISE, Warszawa.
- SHILS E. (1994), Co to jest społeczeństwo obywatelskie?, [w:] Europa i społeczeństwo. Rozmowy w Castel Gandolfo, red. K. Michalski, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- SICIŃSKI A. (1996), O idei społeczeństwa obywatelskiego, „Wiedza i Życie”, nr 6.
- SPRAWOZDANIE z wykonania Gminnego Programu Rewitalizacji Gorzów 2025+ (2018), Rada Miasta Gorzów Wielkopolski, http://bip.wrota.lubuskie.pl/umgorzow/system/obj/18533_Sprawozdanie_z_wykonania_Gminnego_Programu_Rewitalizacji.pdf [data dostępu: 11.12.2018].
- USTAWA o rewitalizacji z 9 października 2015 r. (2015), <http://www.dziennikustaw.gov.pl/du/2015/1777/1>, [data dostępu: 11.12.2018].

Joanna Frątczak-Müller
Anita Łukowiak

PARTICIPATORY DIAGNOSIS AND REVITALIZATION. THE CASE OF KWADRAT IN GORZÓW WIELKOPOLSKI

Keywords: revitalization, social participation, participatory diagnosis, revitalization program.

Revitalization is a social venture which aims to bring degraded areas out of crisis. The article presents participatory diagnosis as a method worth implementing in revitalization processes. The discussion is based on the analysis of the revitalization process of Plac Nieznanego Żołnierza (a square commemorating unknown soldiers, commonly referred to as *Kwadrat*) carried out in Gorzów Wielkopolski between 2017 and 2018. For this purpose, participatory analysis techniques are used. Based on this example, the authors present the goals, tasks, and possible effects of the process. Also, important relations between the public, private and civic sectors, which create a local network of co-operation, are discussed. The authors emphasize the importance of resident participation as a key factor leading to changes in the revitalization process.

Joanna Frątczak-Müller
Anita Łukowiak

DIAGNOZA PARTYCYPACYJNA A REWITALIZACJA PRZYPADEK GORZOWSKIEGO KWADRATU

Słowa kluczowe: rewitalizacja, partycypacja społeczna, diagnoza partycypacyjna, program rewitalizacji.

Rewitalizacja jest przedsięwzięciem społecznym i ma na celu wyprowadzenie obszarów zdegradowanych ze stanu kryzysu. Celem artykułu jest prezentacja diagnozy partycypacyjnej jako wartej zastosowania metody do prowadzenia procesów rewitalizacji. Podstawą prowadzonych rozważań jest analiza procesu rewitalizacji Placu Nieznanego Żołnierza w Gorzowie Wielkopolskim, potocznie zwanego Kwadratem, prowadzona w latach 2017-2018 z wykorzystaniem technik diagnozy partycypacyjnej. Na jego przykładzie autorki prezentują jej cele i zadania oraz możliwe efekty. W artykule wskazano również na ważne relacje między sektorem publicznym, prywatnym i obywatelskim, tworzące lokalną sieć współpracy. Zwrócono także uwagę na ważność udziału mieszkańców obszaru zdegradowanego w procesie rewitalizacji jako kluczowego warunku do wprowadzenia zmian.